

HUN KORI ÁLDOZATI LELETEGYÜTTES TELKI HATÁRÁBÓL

Előzetes jelentés^{1,2}

SZENTHE GERGELY – MOZGAI VIKTÓRIA – HORVÁTH ESZTER – BAJNÓCZI BERNADETT

Tanulmányunk előzetes jelentés, amelyben a Telki határában újonnan előkerült, hun kori áldozati együttes régészeti és természettudományos feldolgozásának előrehaladásáról számolunk be. Az együttes lószerszám részeitől, személyes használati tárgyak maradványaiból (lábbeli-garnitúrából, két-három deréköv díszéből) és néhány fegyverből áll. A tárgyak párhuzamai az európai hun kor népek feletti elitkultúrájának körébe vezetnek. Az együttest leletösszefüggései alapján rituálé során temették el. A hasonló leletek az európai hun uralom utolsó fázisában felemelkedő „birodalmi elit” tagjait közösséggé kovácsoló identitás kialakulásának jeleként értelmezhetők.

A Telki melletti Anna-lak vadászház (1. kép) közeléből az első felszínen lelt tárgyakat Ehmann Gábor, a megtaláló vitte be a Nemzeti Múzeumba 2016 februárjában. Miután Ehmann a helyszínen azonosította a lelőhelyet és a tárgyak előkerülési helyét, módszeres feltárást végezhattünk, amelynek során számos további lelet került elő (2. kép). A 2016-ban és 2018-ban két ütemben teljesen feltárt lelőhelyen a kelta jelenlét néhány nyoma mellett Kr. u. 5. századi leletek kerültek napvilágra. Az utóbbiak máig az első hitelesen feltárt hun kori áldozati együttest alkotják.

A hun kori „halotti áldozati együtteseket” összetett, sztyeppe eredetű halotti áldozati rítus egyik elemének és a hun jelenlét egyértelmű jelének tartja a kutatás. Azon túl, hogy nagy valószínűséggel valóban halotti rítus emléke, a 2016-ban feltárt telki lelet szükségessé tette a fenti értelmezési sablon felülvizsgálatát. A telki leletek esetében ez nemcsak azért lehetséges, mert az eddig ismert együttesekkel szemben hitelesen feltárt és dokumentált, hanem mert a most zajló régészeti feldolgozást kiegészítő természettudományos vizsgálatok révén a tárgyakról is új ismeretekre teszünk szert.

1. kép: A lelőhely elhelyezkedése

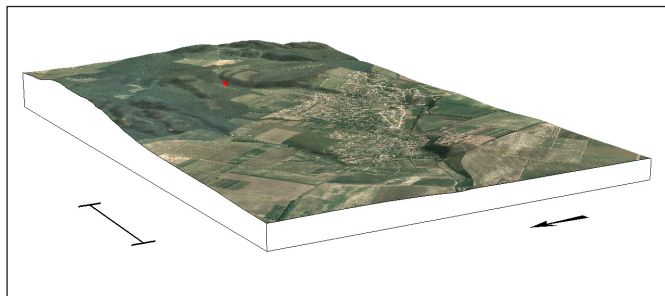
3. kép: A lelőhely az ásatás első napjaiban

A LELŐHELY ÉS A LELETÖSSZEFÜGGÉSEK

A Telki-hegy, ahol a lelőhely fekszik, a Budai-hegység délnyugati, utolsó tagja. A Zsámbéki-medence felől vízmosásos mélyúton keresztül elérhető lelőhely erdős területen, meredek északi hegylejtő aljában, keskeny platón helyezkedett el (3. kép). A hely kiválasztásánál valószínűleg szerepet játszott, hogy a Telki-hegy a medence felől nézve az első jellegzetes kiemelkedés.

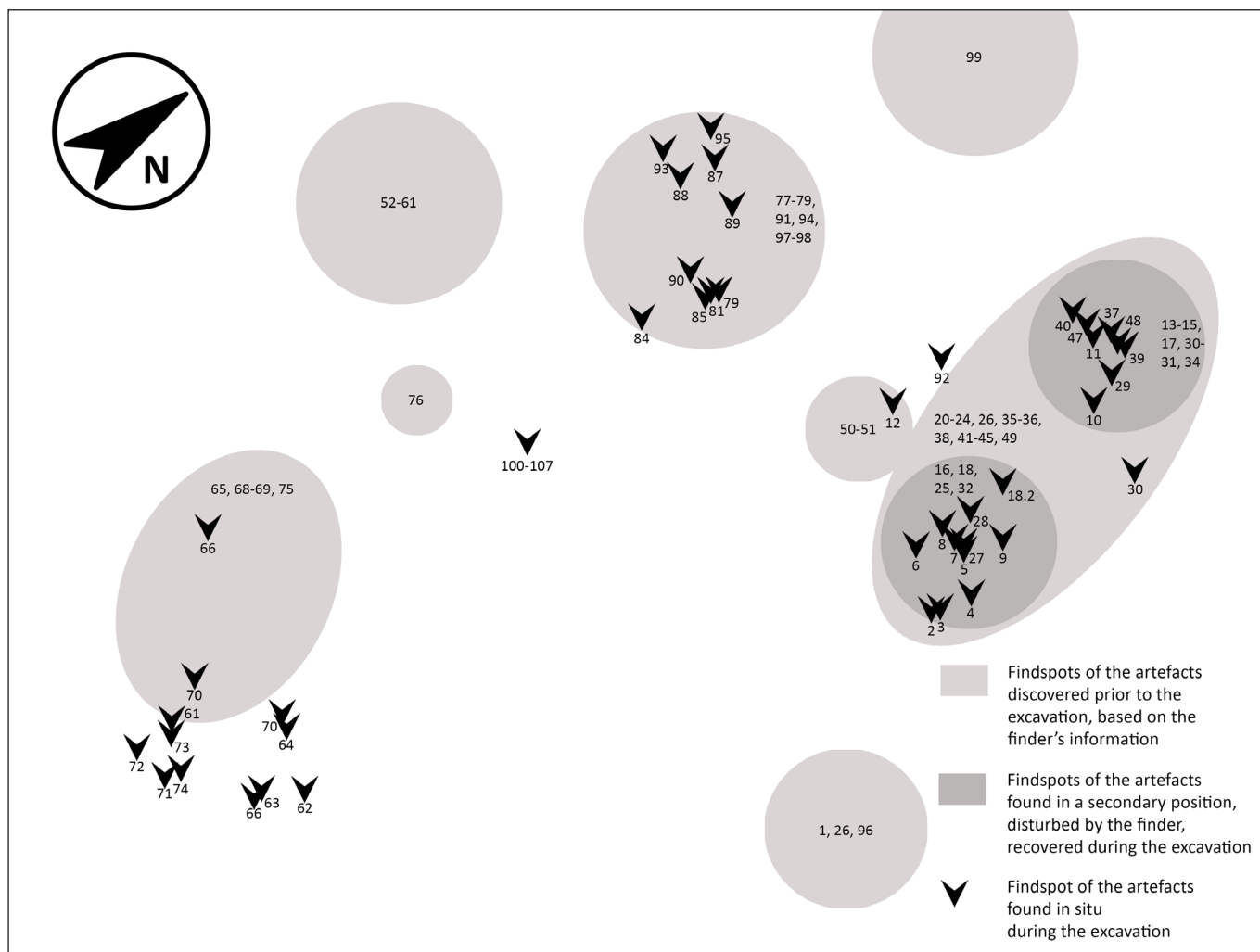
¹ Jelen munka részben Horváth Eszter OTKA/NKFIH pályázata (PD109234) támogatásával valósult meg.

² Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült

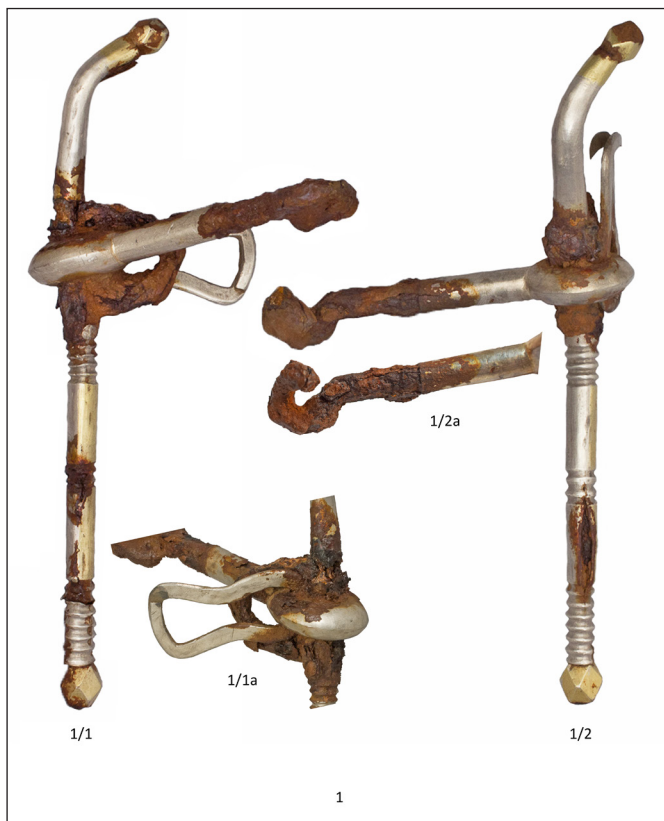
2. kép: A lelőhely elhelyezkedése a Telki-hegy északi lejtőjén (3D terepmodell: Nicklas Larson, Magyar Nemzeti Múzeum)

A tárgyak a felszínhez közel, legfeljebb 50 cm mélységben, félkör, illetve patkó alakú sávban kerültek elő (4. kép). A leletek a sávon belül kis csoportokban sűrűsödtek, annak megfelelően, ahogyan valószínűleg sekély gödrökben elföldelték őket. A leletegyüttest lószerszámok maradványai, egy férfi viseletéhez tartozó tárgyak és a fegyverzet bizonyos elemei alkotják. A feltárt terület délkeleti oldalán került elő egy ezüstlemezzel borított, aranyozott zabla (5. kép), tőle északra két csoportban a fejhám

4. kép: A leletek térbeli elhelyezkedése

és a kantár maradandó anyagból készült darabjai (6. kép), ezüstcsatok, aranyozott, öntött ezüstpitykék, kettős fejú, vörös gránát berakásos aranszegecsek és keskeny szíjvégek, illetve egy rombusz alakú és egy kerek arancsüngő. A nyugati részen a nyereg és a hozzákapcsolt szíjazat, a szügyhám veretei helyezkedtek el. A mai állapotukban igen töredékes, összegyűrt, pikkelymintás, aranyozott ezüstlemezek (7. kép) a nyeret díszítették. A szügyhámhoz félhold alakú csüngők (*lunulák*) és négyoldalú gúla alakú ezüstcsengettyűk tar-tozhattak. A fenti leletek közti területről két csoportban kerültek elő tárgyak. Délebbre egy puha csizmát rögzítő szíj arancsatjai és díszei, az úgynevezett lábbeli-garnitúra nyolc darabja volt (8. kép). A lábbeli dísz-itől északabbra egy csoportban két vas övgarnitúra maradványait, egy *niellóval* díszített ezüstcsatot és egy aranyveretes tokba dugott rövid tört rejtett a föld. E tárgyaktól távolabb északra egy nyílcsúcs (9. kép) feküdt.

5. kép: A zablá és részletei restaurálás közben

6. kép: Lószerszámdíszek

8. kép: A "lábbeli-garnitúra"

7. kép: Pikkelymintás lemezveretek, valószínűleg a nyeregről

9. kép: A vas nyílhegy

A TELKI LELET TÁRGYAI

A Telkiben előkerült együttes tárgyainak hun kori kapcsolatrendszere a 4. század végétől az 5. század középső harmadáig terjed. Formai jellemzőiken kívül a készítésük során használt technikák és anyagok egyaránt nagy távolságokat átívelő kapcsolatrendszerekre utalnak.

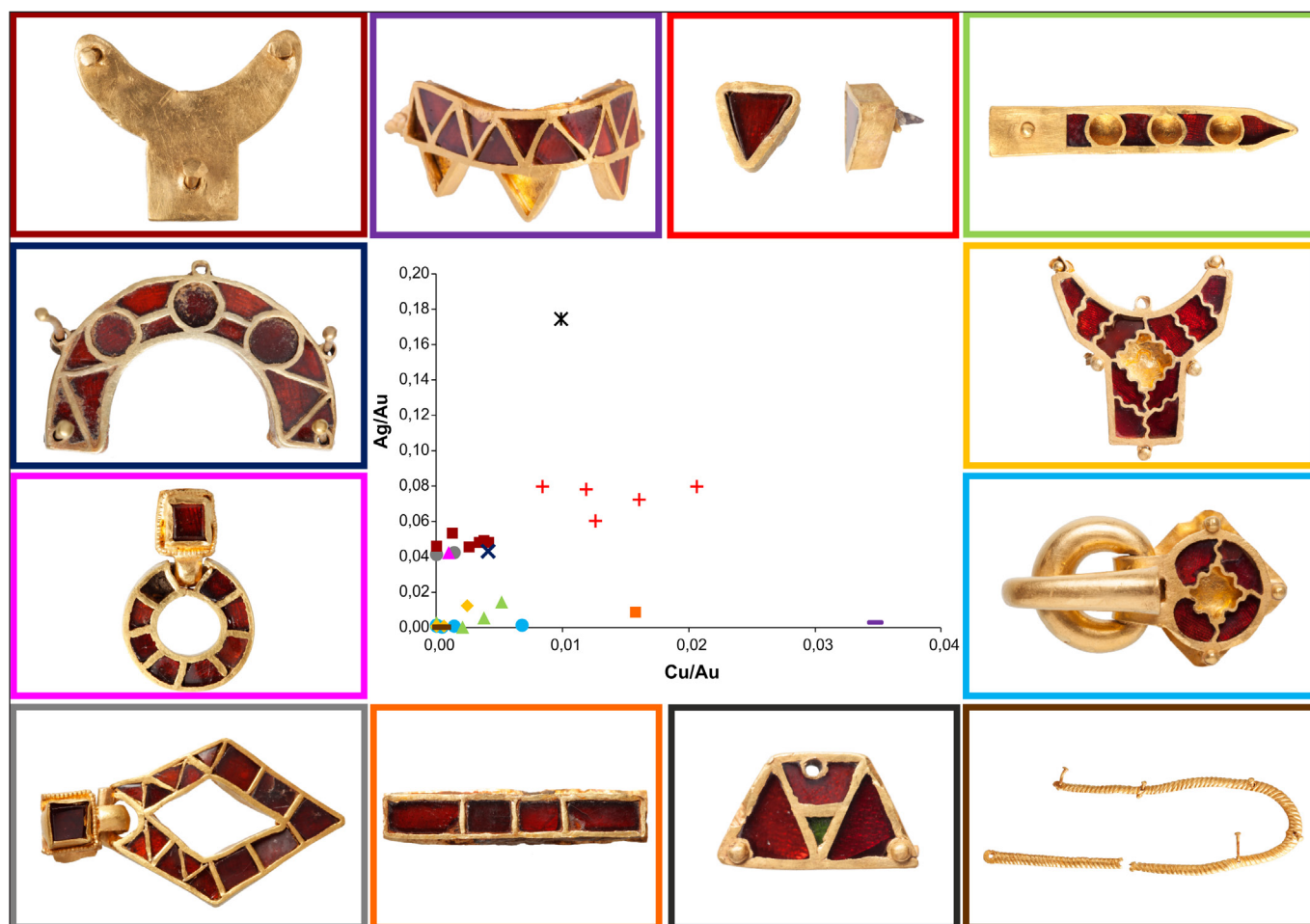
A TÁRGYAK ANALÓGIÁI

Hasonló lószerszámdíszek viszonylag gyakoriak a hun korban. A széles körben elterjedt pikkelymintás nyeregdíszeken kívül a ritkább elemek, mint a zabla, a *lunulák*, a csengettyűk és a veretek párhuzamai egyaránt kelet felé, a sztyeppére és a Kaukázus északi lábaihoz vezetnek, de egy-egy leletegyüttesből előkerültek a Kárpát-medencében is (Ld. ANKE 1998; BÓNA 1993).

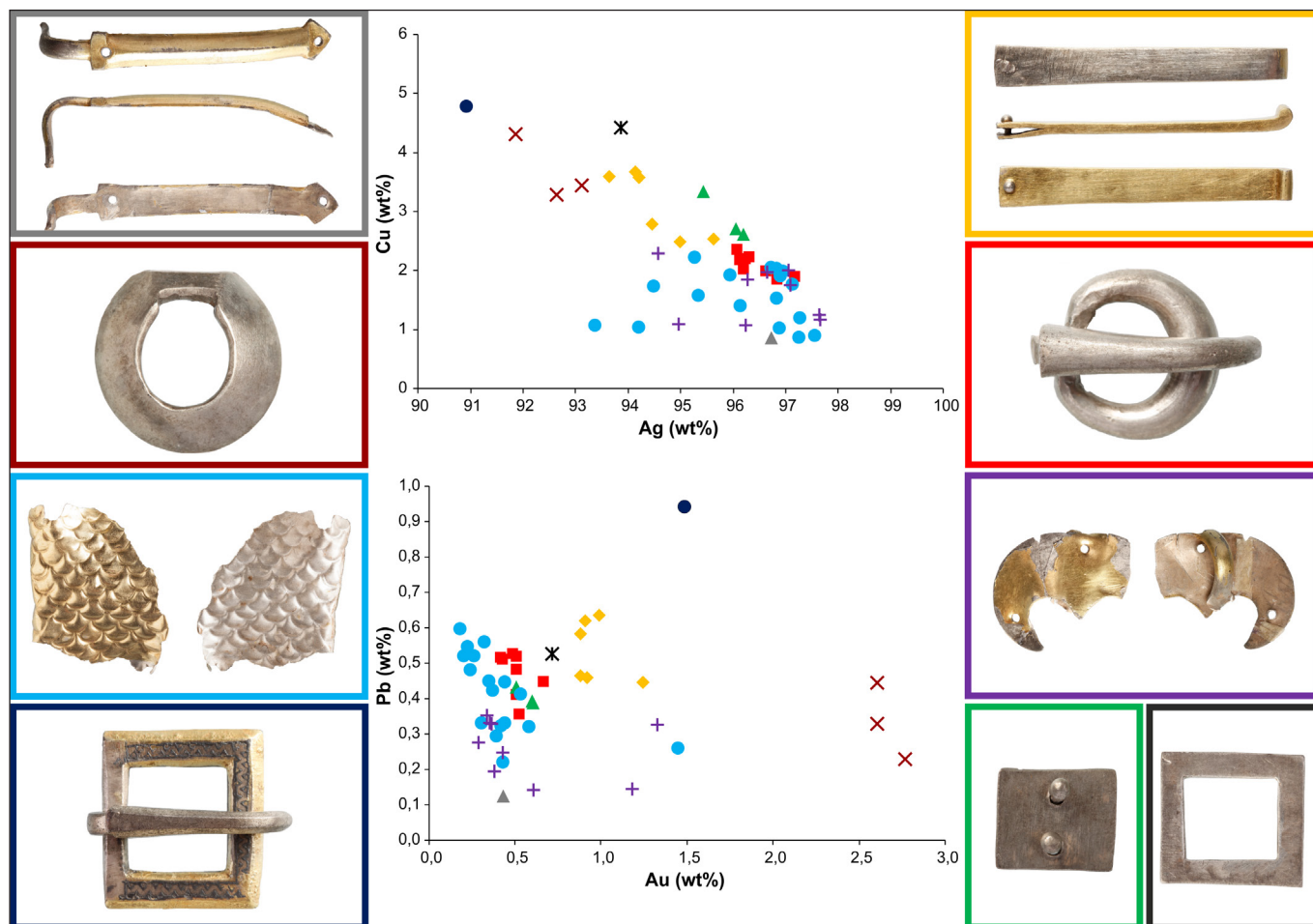
Hasonló lábbeliket csak a hun kor és az azt követő időszak legelőkelőbbjeinek sírjaiban (Blučina, TIHELKA 1963, 471, 489, Obr. 15) vagy áldozati leleteiben találunk (Brut, GABUEV 2014, 125–126, Ris. 8–9; a félhold [lunula] és háromszög alakú veretek száma és alakja legalább két lábbeliszett jelenlétére utal Szeged-Nagyszéksósón: FETTICH 1953, Taf. I. 9–13).

A vascsat párhuzamai már hun kor utáni leletekből ismertek Közép-Európából és a Földközi-tenger medencéjéből (QUAST 1993, 84–86, 135–136; a Telkihez térben legközelebbi tárgy a szolnok-zagyvaparti (CSEH 2005, 19) és a szentes-berekháti gepida temetőben került elő: QUAST 2001, 432–433). A tör tokszájveretének (10. kép, lila keretben) közeli rokona Franciaországban került elő egy, az 5. század harmadik negyedére keltezhető sírból (Pouan, KAT. MANNHEIM 2001, 145–146). A *niellós* ezüst övcsat (11. kép, sötétkék keretben) alakja és párhuzamai a késő római „Gala-típusú” övdíszek felé mutatnak (KAZANSKI 1993a, 120–124; NAGY 2004, 242–249). A nyílcsúcs (9. kép) alakja és mérete ugyancsak homlokegyenest eltér a sztyeppi nomádok által a vizsgált korszakban használt nyílcsúcsokétól, ehelyett a késő római nyilakkal mutat rokonságot.

Miközben tehát a lószerszám alkotórészei a 4. század végére, illetve az 5. század első felére keltezhetők, az eltemetés időpontját, illetve az egész együttes korát meghatározó legkésőbbi darabok, a vas övcsatok és a lábbeli-garnitúra (8. kép) az 5. század középső harmadára, illetve harmadik negyedére datálhatók. E keltezés korábbi szakasza egybeesik a hun kori áldozati együttesek általánosan elfogadott időrendjével.

10. kép: Az aranytárgyak kémiai összetétele (ábra: Mozgai Viktória)

11. kép: Az ezüsttárgyak kémiai összetétele (ábra: Mozgai Viktória)

A TECHNOLÓGIA ÉS A TÁRGYAK ANYAGA

A tárgyak és díszítéseik kémiai összetételét roncsolásmentes módszerekkel vizsgáltuk. Az aranytárgyak jó minőségű aranyból készültek (> 90 tömeg%). Arany-, ezüst- és réztartalmuk alapján a leletek különböző csoportokat alkotnak, ami eltérő forrásból származó nyersanyag felhasználására utalhat (10. kép). A kémiai összetétel alapján felállított csoportok megerősítik a tipológiai és kronológiai csoportosítást. A 99 tömeg%-nál nagyobb aranytartalmú tárgyak nagy valószínűséggel római aranypénzek, *solidusok* újraolvasztásával készültek.

Az ezüstleletek nagy tisztaságú ezüsből készültek (> 90 tömeg%). A tárgyak anyagát tudatosan ötvözték rézzel az ezüst ellenállóképességének, keménységének növelésére (11. kép). Az ezüstleletek arany- és ólomtartalmuk alapján csoportosíthatók (11. kép). A különböző csoportok itt is eltérő forrásból származó nyersanyag felhasználására utalhatnak. A higany jelenléte alapján a legtöbb ezüsttárgyat tűzi aranyozással díszítették. Egy aranyozott ezüstcsatot ezüst-szulfid anyagú, úgynevezett *niello* berakással díszítették.

A tárgyak előállítási technikája és anyaga az elemzés során fontos adatokkal szolgál majd a tárgyak eredetére, készítőik kulturális hovatartozására nézve. A tárgyakon megfigyelhető javításokból a tárgyak „életútjába” nyerünk betekintést.

A GRÁNÁTBERAKÁSOK

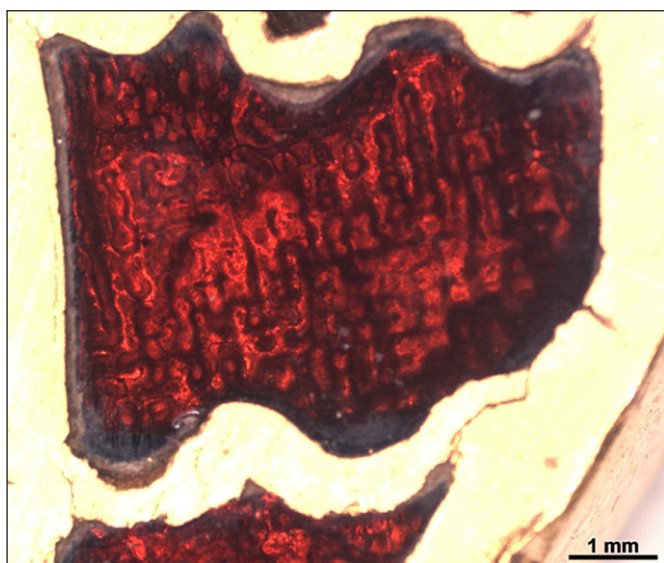
A hun kori halotti áldozati együttesek jellegzetes elemei a színes ékkőberakásokkal – általában vörös gránáttal – díszített aranytárgyak. A telki lelőhelyről mintegy negyven polikróm ötvösmunka került elő, nagy többségük aranyból készült. A két nagyméretű övcsat és a hozzájuk tartozó veretek vastárgyak, esetükben csak a foglalatok alapanyaga arany (12. kép). A tárgyak felületét összesen kb. 230 gránátberakás díszíti,

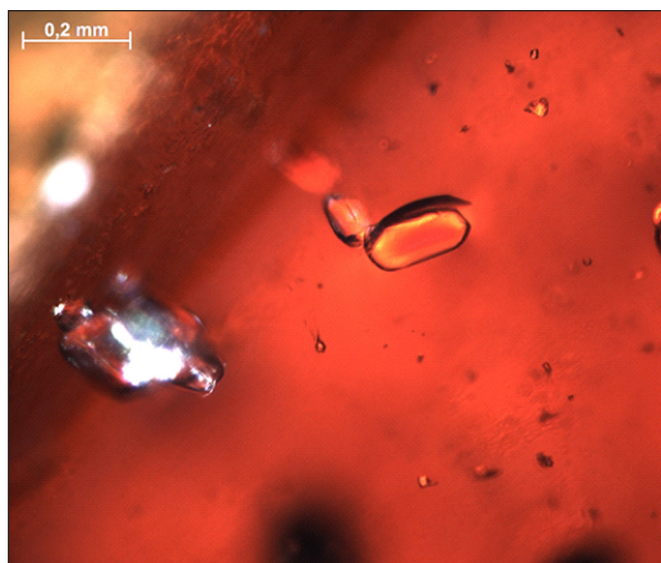
12. kép: A nagyméretű vascsat arany cloisonné rekeszmű díszítése (részlet). Fotó: Horváth Eszter

13. kép: A nagyméretű vascsat egyik sík csiszolású gránátberakása. Fotó: Horváth Eszter

14. kép: Préselt rácsmintával díszített fóliaalátét az egyik szíjelosztó vereten. Fotó: Horváth Eszter

15. kép: Ásványzárványok a kerek csüngős veret egyik gránátberakásában. Fotó: Horváth Eszter

rajtuk kívül mindössze két zöld és két fehér üveg fordul elő. A gránátok nagyrészt sík csiszolásúak, az alig egy milliméter vastag lapocskák pereme egyenesre vágott, felülete fényesre polírozott (13. kép). A kettős fejú szegecsek esetében a gránátok vastagabbak (2-3 mm) és kúpos kiképzésűek (6. kép). A sík lapokat *cloisonné* technikával készült rekeszműbe – néhány esetben egy-egy különálló rekeszbe – foglalták. A vékony kövek színének, fényének fokozására részben díszítetlen, részben egyszerű rácsmintával díszített aranyfólia alátéteket alkalmaztak (14. kép). A gránátok geológiai eredetének lokalizálására jelenleg is folyamatban vannak a gemmológiai és a geokémiai elemzések (15. kép). Az előzetes eredmények alapján a gránátok többsége pirop-almandin elegykristály, amelyeket Srí Lanka-i torlatos lelőhelyekről (az írásos forrásokból is ismert *Taprobane* szigetéről) termeltek ki és a távolsági kereskedelem útvonalain juttattak el a készítés helyére.

AZ ÁLDOZATI RÍTUS ÉS KULTURÁLIS KAPCSOLATRENDSZERE A DEPONÁLÁSI RITUÁLÉRA UTALÓ JELEK AZ EGYÜTTESBEN

Valószínű, hogy a csoportokba rendezett, tudatos elrendezés nyomát mutató együttes megközelítőleg északi tájolása sem véletlen. Az északi tájolás általánosan jellemző a hun kori temetkezésekre (ТОМКА 2007, 256; NAGY 2004, 239). A leletcsoportok elhelyezkedése alapján feltételezhetően megfogalmazható, hogy azok egy fejjel észak felé fekvő emberi test régióit rajzolják ki. A testet két oldalról a lószerszámok maradványai veszik körbe. A leletek alapján egy-egy tárgytypusból többet is eltemettek a rítus során, azonban nem épen

vagy egészben. Összetartozó tárgyak külön csoportokban is előkerültek, ami arra utal, hogy a gödröket egy időben ásták, és egyszerre temették el beléjük az összetört-széttépett tárgyak darabjait. Az eltemetést megelőző, tudatos rongálás nyomai a tárgyakon (például a nyeregvereteken) is jól megfigyelhetők.

A TELKI LELET HELYE AZ 5. SZÁZADI ÁLDOZATI EGYÜTTESEK KÖZÖTT

A hun kori áldozati leletek a korszak egyik igen fontos, azonban a rituálé részleteiben szinte teljesen ismeretlen jelenségét alkotják. Jelen munka terjedelmi korlátok miatt csak a lelet térben és kulturálisan legközelebbi párhuzamaira térhet ki, számos kérdés vizsgálatára csak a leletegyüttes teljes feldolgozásakor lesz lehetőség.

Úgy tűnik, a 4–5. századi kelet- és közép-európai deponálások között egymással párhuzamosan több, független kulturális hagyomány különböztethető meg. A germán jellegű, általában germán eredetű népeségekhez, gótokhoz vagy gepidákhoz kötik (BIERBRAUER 1975, QUAST 2011) a női elit ékszerszetteket tartalmazó depókat (QUAST 2011. Hasonló kelet-európai együttesekhez ld. KAZANSKI 1993b, 228, Fig. 5. A szilágysomlyói kincsekhez ld. még: KISS 1999, 164–165). Ezekkel szemben a sztyeppei alapjellegeket hordozó, „férfiás”, sír és üst nélküli, fegyvereket, lószerszámokat és bizonyos öltözetkiegészítőket tartalmazó telki áldozati együttes alapvetően Kárpát-medencei és közép-európai jelenség. A sztyeppén ezek az együttesek legtöbbször kurgánok vagy kurgántemetők összefüggéséből kerültek elő (akár sírok mellől, akár emberi maradványok nélkül, az elfogadott értelmezés szerint a halotti tor maradványait rejtő halmokból: TOMKA 1986, 473–474, KOMAR 2013, ZASECKAJA 1994, 13–16). Néhány esetben az együttesek halmok nélkül – mint Makartet, Höckricht –, de üstök kíséretében bukkannak fel (KOMAR 2013, LEDEBUR 1838, 46–49). Az összes többi, rituális célú deponálásra utaló esetben csak egy-egy tárgy, üst (MASEK 2017), kard (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2008, 286; ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2013), nyeregtöredék (késő szarmata, illetve hun kori római eredetű településkontextusokból: Nyíregyháza, ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2014; Göd-Bócsaújtelep, MRÁV 2003; Szederkény-Kukorica-dűlő, NAGY 2007, 23; Sobari, POPA 1997) vagy néhány lószerszámrészlet (Kapulovka, ugyancsak telepről, RUTKIVS’KA 1970, 199–200) vált ismertté. Ezek az esetek azonban már egyértelműen különböznek a jellegzetes összetételű áldozati együttesektől, amelyek a telki lelet kulturális környezetét alkotják. Az utóbbiak között a legnagyobb, szeged-nagyszéksői együttes (FETTICH 1953) az Alföldről, a többi a Dunántúlon, Pécs (HAMPEL 1905, Bd. II. 370–383; ALFÖLDI 1932, 76, Taf. I–VII; ANKE 2007, 298–301), Bátaszék (KOVRIK 1982) és Pannonhalma (TOMKA 1986) közelében, illetve az ausztriai Katzelsdorfbán (NOWOTNY 2014, 236–237) került elő.

A három kisebb pannoniai lelet összetétele közel azonos. A pécsi leletben a pannonhalmi lelet zablatípusán, aranyfóliás lószerszámveretein, kardtok- és íjborításán kívül lándzsahegy és nyílcsúcsok is voltak. Az íjkarok aranyfólia borítása Bátaszéken is előkerült. A pannonhalmi és bátaszéki leletben a kardok is fennmaradtak: Pécsen a kardtok veretei és a kardgomb utal a fegyver jelenlétére. A bátaszéki leletben ismeretlen rendeltetésű tárgy a vékony aranyfóliás szíjvég, amely a lószerszám vagy egy cipőgarnitúra része is lehetett. A két kis aranycsatot vagy a fegyverek felfüggesztésére, vagy cipőt rögzítő szíjakon használták.

A szeged-nagyszéksői leletben nyakperec, két kard, tőr, két kés, tegez aranyfólia díszei, korbács, különböző viseleti tárgyak (csatok, cipőgarnitúra) és több ivóedény maradványai kerültek elő (A korábbi irodalmat összegzi KÜRTI 1988, 163–164, legutóbb a lelet összetételéről KÜRTI 2007, 258–261). A lelet fontos jellegzetessége, hogy tárgyain égésnyomok figyelhetők meg (FETTICH 1953, 19, Pl. I. 5; 20, Pl. I. 18, 23–25; 21, Pl. III. 18, Pl. IV. 7–8, Pl. VI. 2; 22, Pl. VI. 13–14; a fémedényekhez ld. Pl. XV), illetve az, hogy a leletek legalább két, de valószínűleg három csoportban kerültek eltemetésre, amelyek között az ivóedények tematikusan is különböző, jól elkülönülően deponált egységet alkottak.

A korábban egységesnek látott (BÓNA 1993, 169–171) hun kori áldozatok közé sorolt leletek az általános egyezések mellett fontos részletekben különböznek egymástól. A telki és a vele rokon leletekre egyaránt jellemző, hogy nemegyszer egyféle tárgyból több – illetve többnek a darabjai – is megtalálhatók bennük. Valószínűleg a tárgyak eltemetés előtti megrongálásának szokása is közös. Magas presztízsű és nagy értékű nemesfém edények egyedül a nagyszéksői leletben voltak, amely az égett tárgyak jelenléte révén is egye-

dülálló a Kárpát-medencében. A telki lelettel szemben a négy nagyobb Kárpát-medencei leletben közös a vékony aranyfólia díszítések jelenléte is.

A telki lelet a valószínűleg a legszűkebb elite jellemző arany lábbeligarnitúra (SCHMAUDER 2002, 157–160, HARHOIU 1997, 117–118) jelenlétével és a csoportokba rendezett tárgyakkal a Kárpát-medencében a nagyszéksői együtteshez áll legközelebb. A fegyverek másodlagos szerepe és sztyeppe típusoktól idegen volta, végül az égésnyomok hiánya folytán azonban attól is idegen. Eközben – szokatlan módon – a fegyverzet és néhány tárgytípus révén talán a késő római kultúra hatása is tükröződik benne.

Amennyiben ezek a jellegek nem tulajdoníthatók egyszerűen a véletlennek – ami az egyes leletekben koncentrálódó tárgyak viszonylag nagy száma miatt valószínűtlen –, az együttesek közötti különbségek és hasonlóságok kulturális tényezők eredményei. A telki együttes az égésnyomok hiánya és az összetétel alapján leginkább az észak-kaukázusi alán környezetben jellemző együttesekre hasonlít, ahol – például a bruti I. kurgánban (GABUEV 2014) – a sírt is rejtő halom alá, de a sírtól távolabb került a Kárpát-medencei együttesekkel megegyező összetételű tárgycsoport. Ugyanebbe a környezetbe vezet tárgyainak jelentős része (a lószerszámdíszek) is.

Mindezek alapján az áldozat nem azonosítható egyszerűen egy sztyeppe, nomád, talán hun csoport rítusaként. A hunokon kívül azonos eséllyel állhatunk szemben kaukázusi alánokkal vagy gótokkal, de még egy, a késő római hadseregben, Pannoniában szolgáló, később hun szolgálatba kerülő barbár-germán származású katonatiszt is szóba jöhetne.

A hun birodalom előkelőinek kezére kerülő hatalmas gazdagság (BÓNA 1993, 55–67) elosztása a 420-as évektől, az európai hun uralom késői szakaszában egy „újgazdag” elit rendkívül látványos kialakulását vonta magával. Róluk már az írott forrásokból is hallunk (BÓNA 1993, 93–121), és Attila uralmának idején ennek az elitnek a tagjai nemcsak a hunok, hanem az alávetett népek vezetői is. Az írott forrásokból tudunk a gepida Ardarikról, a keleti gót testvérekről, Valamirról, Theodemirról és Videmerről vagy a szkír Edikáról; és körvonalazódni látszik egy latin eredetű kancelláriai arisztokrácia is. Ennek a vezetőrétegnek a döntő részét nyilván a katonai elit alkotta. A közös érdek által összefűzött, összetartozását tárgyi és valószínűleg szellemi kultúrájában is érvényre juttató „katonai arisztokrácia” mint közösség kialakulása az európai hun kor végére nagyrészt valószínűleg lezajlott. Értelmezésünk szerint ennek a birodalmi vezetőrétegnek a hagyatékához tartozik a Nemzeti Múzeum új lelete is: a rituálét elvégző csoport ugyanis hagyományaitól függetlenül láthatóan sikerrel sajátította el a hun birodalom legszűkebb katonai elitjére jellemző áldozati rítusokat.

Ez az arisztokrácia nem tűnt el a hun hatalom széthullásával sem. Több kiemelkedő sírlelet – mint a morvaországi blučinai (TIHELKA 1963, 471, 489, Obr. 15) – is bizonyítja, hogy az Attila-fiak elűzése után is tovább élt az előkelő réteg tagjait összefűző, társadalmi helyzetüket kifejező kultúra. Emiatt talán nem is elsőrangú szempont, hogy az új lelet hun kori-e vagy röviddel utóbb került a földre. A hunok, illetve a hun hatalom által meghonosított áldozati rítusok bizonyos körben a hun kor után is érvényben maradhattak.

BIBLIOGRÁFIA

ALFÖLDI A. 1932

Leletek a hun korszakból és etnikai szétválasztásuk. Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung. Archaeologia Hungarica IX Budapest.

ANKE, B. 1998

Studien zur reiternomadischen Kultur des 4. bis 5. Jahrhunderts. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 8. Weissbach.

ANKE, B. 2007

Ritueller Depotfund. Pécs-Üszög. In: B. Anke – H. Externbrink (ed.), *Attila und die Hunnen.* Stuttgart, 298–301.

Szenthe Gergely – Mozgai Viktória – Horváth Eszter – Bajnóczi Bernadett • Hun kori áldozati leletegyüttes Telki határából

BIERBRAUER, F. 1975

Die ostgotischen Grab- und Schatzfunde in Italien. Spoleto.

BÓNA I. 1993

A hunok és nagykirályaik. Budapest.

CSEH J. 2005

Szolnok-Zagyva-part, Alcsi (Kom. Jász-Nagykun-Szolnok). In: Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. (szerk.), *Gepidische Gräberfelder im Theissgebiet II.* Monumenta Germanorum Archaeologica 2, Budapest, 18–33.

FETTICH N. 1953

A Szeged-nagyszéksői hun fejedelmi sírlelet. La trouvaille de tombe princière Hunnique à Szeged-Nagyszéksős. Archaeologia Hungarica 32. Budapest.

GABUEV, T. A. 2014

Аланские княженские курганы в. н.э. у села Брут в северной Осетии. Владикавказ.

HAMPEL, J. 1905

Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Braunschweig.

HARHOIU, R. 1997

Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien. Archaeologia Romanica I. Bukarest.

ISTVÁNOVITS E. – KULCSÁR V. 2008

Az ún. „meót” típusú kardok/török a Kárpát-medencében. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* 50. 281–290.

ISTVÁNOVITS, E. – KULCSÁR, V. 2013

New Find of Saddle Plates of the Hun Age from North-Eastern Hungary. *Stratum Plus* 2013/4. 117–122.

ISTVÁNOVITS E. – KULCSÁR V. 2014

New Find of Hun Age Saddle Plates from North-Eastern Hungary. In: Cociș, S. (Hrsg.): *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt.* Cluj-Napoca, 269–278.

KAT. MANNHEIM 2001

Wieczorek, A. – Périn, P. (eds.), *Das Gold der Barbarenfürsten. Schätze aus Prunkgräbern des 5. Jahrhunderts n. Chr. zwischen Kaukasus und Gallien.* Mannheim.

KAZANSKI, M. 1993a

Les Barbares orientaux et le défense de la Gaule aux IVe–Ve siècles. In: Vallet, F. –Kazanski, M. (ed.), *L'armée Romaine et les Barbares du IIIe au VIIe siècle.* Paris, 175–186.

KAZANSKI, M. 1993b

The sedentary élite in the ‘Empire’ of the Huns and its impact on the material civilisation in Southern Russia during the Early Middle Ages (5th–7th centuries AD). In: Chapman, J. –Dolukhanov, P. (ed.), *Cultural Transformations and Interactions in Eastern Europe.* Aldershot, 211–235.

KISS, A. 1999

Historische Auswertung. In: Seipel, W. (hrsg.), *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó.* Wien, 163–168.

Szenthe Gergely – Mozgai Viktória – Horváth Eszter – Bajnóczi Bernadett • Hun kori áldozati leletegyüttes Telki határából

KOMAR, A. V. 2013

Комплекс из Макартета и ритуальные памятники гуннского времени. In: In: Боталов, С. Г. –Крадин, Н. Н. – Любчанский, И. Э. (eds.), Гуннский форум. Проблемы происхождения и идентификации культуры Евразийских гуннов. *The Hun Forum. Origin and Identification Problems of the Eurasian Huns Culture*. Čeljabinsk, 88–109.

KOVRIG, I. 1982

Погребение гуннского князя в Венгрии. In: Амброз, А. К. –Ердели, И. Ф. (eds), Древности эпохи беликого переселения народов V–VIII веков. Moskva, 6–13.

KÜRTI, B. 1988

B. Kürti, Fürstliche Funde der Hunnenzeit aus Szeged-Nagyszéksós. In: W. Menghin – T. Springer – E. Wamers (Hrsg.), Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit (Nürnberg 1987) 163–170.

KÜRTI, B. 2007

B. Kürti, Fürstliche Funde aus der Hunnenzeit von Szeged-Nagyszéksós. In: B. Anke – H. Externbrink (ed.), Attila und die Hunnen (Stuttgart 2007) 258–261.

LEDEBUR, v. L. 1838

Das königliche Museum vaterländischer Alterthümer im Schlosse Monbijou zu Berlin. Berlin.

MASEK, Zs. 2017

A fresh look at Hunnic cauldrons in the light of a new find from Hungary. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 68. 75–136.

MRÁV, Zs. 2003

Archäologische Forschungen 2000–2001 im Gebiet der spätrömischen Festung von Göd-Bócsaújtelep (Vorbericht). *Communicationes Archaeologiae Hungaricae* 2003. 83–114.

NAGY E. 2007

Az M6–M60 gyorsforgalmi út Baranya megyei szakasza. In: *Magyar Múzeumok* 2007/1, tavasz. 21–24.

NAGY M. 2004

Két késő római fegyveres sír az aquincumi canabae nyugati szélén. *Budapest Régiségei* XXXVIII. 231–315.

NOWOTNY, E. 2014

Verbogen und verborgen. Hunnenzeitliche Waffen im Depotfund von Katzelsdorf. In: Lauermann, E. (Hrsg.), *Schatzreich Asparn. Ur- und Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie in Niederösterreich*. Asparn – Zaya, 236–239.

POPA, A. 1997

Die Siedlung Sobari, Kr. Soroca (Republik Moldau). *Germania* 75/1. 119–131.

QUAST, D. 1993

Die merowingerzeitlichen Grabfunde aus Gültlingen (Stadt Wildberg, Kreis Calw). *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 52. Stuttgart.

Szenthe Gergely – Mozgai Viktória – Horváth Eszter – Bajnóczi Bernadett • Hun kori áldozati leletegyüttes Telki határából

QUAST, D. 2011

Der Schatz der Königin? Völkerwanderungszeitliche Schatzfunde und weibliche Eliten. In: D. Quast (Hrsg.), *Weibliche Eliten in der Frühgeschichte – Female Elites in Protohistoric Europe*. RGZM Tagungen 10. Mainz, 121–144.

RUTKIVS'KA, L. M. 1970

Поселения ст. н. е. в с. Капулівка на нижньому Дніпрі. *Arheologija Kiev XXIV*. 194–216.

SCHMAUDER, M. 2002

Oberschichtsgräber und Verwahrfunde in Südosteuropa im 4. und 5. Jahrhundert. Zum Verhältnis zwischen dem spätantiken Reich und der barbarischen Oberschicht aufgrund der archäologischen Quellen. *Archaeologia Romanica* 3. Bukarest.

TIHELKA, K. 1963

Knížecí hrob z období stěhování národů u Blučiny, okr. Brno-Venkov. *Památky Archeologické LIV/2*. 467–498.

ТОМКА, Р. 1986

Der hunnische Fürstenfund von Pannonhalma. *ActaArchHung* 38. 423–488.

ТОМКА, Р. 2007

Über die Bestattungssitten der Hunnen. In: Anke, B. –Externbrink, H. (ed.), *Attila und die Hunnen*. Stuttgart, 252–257.

ZASECKAJA, I. 1994

Культура кочевников южнорусских степей в гуннскую эпоху (конец IV–V. вв.). *Nomadic Culture of the South Russian Steppelands: The End of the fourth and the fifth centuries AD*. Sankt-Peterburg.